

Δ. Ν. Μαρωνίτης,
Ποιητική και Πρακτική Θεωρία
Πρώτη Μεταπολεμική Γενιά
Παπαδόπουλου - Παρωσιάνικου - Παρριώτου
(Κέδρος, Αθήνα: 1995)
(α' εκδ.: 1976)

Μεταπολεμική ποίηση:
Ποιητική πράξη
και πολιτική σύμπραξη

Κλείνουν μεθαύριο δύο χρόνια από τα γεγονότα του Πολυτεχνείου, που έγιναν κιντόματα μύθος για να αποφύγουν τις αρπάγες της εύκολης ιστορίας. Στο μεταξύ, οι ένοχοι χλευάζουν το χυμένο αίμα και οι όψιμοι σύμμαχοι ρητορεύουν, ενώ των σκοτωμένων ή φωνή σφυρίζει ακόμη στον άγέρα την όργισμένη της σιωπή. Ωστόσο, όλα τούτα τα παράταιρα δέν καταργούν το έμπρακτο χρέος. Πλάγια συνδρομή σε έναν τέτοιον έρανο θέλει να είναι και το επόμενο γραφτό, για να συντηρηθεί ή μνήμη μιᾶς σφαγῆς που σφράγισε το μέτωπο τῆς σημερινῆς φοιτητικῆς γενιάς.

Κάποτε τὸ ξεχνοῦμε πὼς ἡ σημερινὴ φοιτητικὴ γενιά εἶναι παιδιὰ μιᾶς ἄλλης γενιάς (ἴσως τῆς πιὸ δοκιμασμένης μέσα στὸν ἐγχώριο εἰκοστὸ αἰῶνα), πὸ ἐπιβίωσε δύσκολα, ὅταν δὲν ξεκληρίστηκε στὰ χρόνια τοῦ δευτέρου πολέμου, τῆς κατοχῆς καὶ τοῦ

ἐμφύλιου σπαραγμοῦ. Αὐτὴ τὴν προηγούμενη γενιὰ τῆ βαραίνου ἔνθουσιασμοὶ καὶ ἀγῶνες, ἐλπίδες καὶ αὐταπάτες, σκοτωμοὶ καὶ μιὰ φωνή, βίαιη μαζὶ καὶ τρυφερή, ποὺ θόλωσε γυρεύοντας τὴν κυριολεξία. Τῆ βραχνή αὐτὴ φωνὴ θέλου ἂν σχολιάσουν ἢ σημερινὴ καὶ οἱ ἐπόμενες ἐπιφυλλίδες, ὅπως τὴ σφυγμομέτρηση ἢ ποιητικὴ πράξη μέσα στὴν πολιτικὴ σύμπραξη.

Μιλῶ γιὰ τὴ μεταπολεμικὴ μας ποίηση βάζοντας συμβατικὸ ἀφετηριακὸ τῆς ὅριο τὸ 1939, χρονιὰ ποὺ ξέσπασε ὁ δεῦτερος παγκόσμιος πόλεμος. Δὲν εἶναι εὐκόλη δουλειὰ ἢ ἀναψηλάφηση μιᾶς τόσο πρόσφατης ποιητικῆς περιόδου, γιὰ τὴν ὁποία οἱ γραμματολογίες μας εἶναι πολὺ συνοπτικές, ὅταν τολμοῦν ἂν τῆς ἀφιερῶσουν μερικὲς ἀράδες. Κι ὅμως τὸ ἐγχείρημα ἀξίζει καὶ γιὰ τοὺς λόγους τοῦ προλόγου μου καὶ γιὰ τὶς πρόσθετες ἐπόμενες αἰτίες.

Δίχως τὴ γραμματολογικὴ καὶ καθιερωμένη κριτικὴ ὑποστήριξη, ὑποχρεώνεται ὁ καθεὶς, στὴν προκειμένη περίπτωσι, ἂν βασιστεῖ κυρίως στὴ δική του ποιητικὴ ροπή, ποὺ πάει ἂν πεῖ : στὸ προσωπικὸ του γούστο. Κι αὐτὴ ἢ ἀξιολογικὴ τόλμη, ὅσο κι ἂν εἶναι ὑποκειμενικὴ, μετρᾷ τὴν κρίση μας πιὸ ἀποφασιστικά, παρότι ἢ σύμπτωσι ἢ καὶ ἢ ἀντίθεσὴ μας πρὸς τὴν καθιερωμένη γνώμη

γιὰ κάποιον ἤδη ἀξιολογημένο ποιητὴ. Γι' αὐτὸν ἐξᾶλλου τὸ λόγο ἔπεσαν ἔξω ἀπὸ τὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς δοκιμῆς ποιητὲς ποὺ συνεχίζουν στὰ μεταπολεμικὰ χρόνια τὴν παραγωγή τους, χρωστοῦν ὅμως τὸ ὄνομά τους κυρίως στὴν προπολεμικὴ κριτικὴ ἀποτίμησι : ὁ Σεφέρης λ.χ., ὁ Ἐλύτης, ὁ Ἐγγονόπουλος, ὁ Ἐμπειρικός, ἀκόμη καὶ ὁ Ρίτσος.

Μὲ τοὺς μεταπολεμικοὺς ἐξᾶλλου ποιητὲς βρισκόμαστε ἐγγύτατα στὶς προσωπικὲς μας πιὰ ἐμπειρίες. Στὴν περίπτωσὴ τους ἢ σχέση ποιήσεως καὶ τρέχουσας ζωῆς γίνεται ἄμεσῆ, καὶ ὄχι πληροφορία ἀπὸ χέρι δεῦτερο. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ποιητικὰ πρόσωπα : κυκλοφοροῦν ἀνάμεσά μας, κάποιοι εἶναι φίλοι μας, καὶ αὐτὴ ἢ κατάργηση τῶν ἀποστάσεων ἀπαγορεύει τὴ μυθικὴ ὑποβολή, ποὺ ἀσκοῦν ἀκόμη ἐπάνω μας προπολεμικοὶ ποιητὲς οἱ ὁποῖοι ἐξακολουθοῦν τὴν ποιητικὴ τους δραστηριότητα. Πῶς λειτουργεῖ ἄραγε ἢ κρίση μας, ὅταν τὸ ποιητικὸ ὕλικὸ εἶναι ἢ ὕλη τῆς προσωπικῆς μας πείρας καὶ οἱ ποιητὲς ὑπόστεγοι στὸ ἴδιο σπῆτι μὲ μᾶς ; Προχωρῶ.

Ἡ μεταπολεμικὴ ποίηση ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν προηγούμενη ποιητικὴ γενιὰ σὲ πολλὰ. Διαλέγω παρακάτω διακριτικούς τῆς χαρακτῆρες, ποὺ ὁ συνδυασμὸς τους ὀδηγεῖ ἴσως σὲ ἀναγνώριση ἐνὸς ποιητικοῦ προσώπου :

1. Ο ὄγκος τῆς μεταπολεμικῆς ποίησης ἔχει πολλαπλασιαστεῖ σὲ σχέση μετ' τῆς προηγούμενης περιόδου.

2. Γιὰ τὴ μεταπολεμικὴ ποιητικὴ γενιὰ ἔχει, νομίζω, ἀτονίσει ἢ προηγούμενη ἀξιολογικὴ κλίμακα, πὺ ἀπένευε στοὺς ποιητὲς πρωτεῖα καὶ δευτερεῖα. Στὴν μεταπολεμικὴ περίοδο λίγοι πιά ἢ καὶ κανένας δὲ ρωτᾷ ποιὸς εἶναι ὁ πρῶτος, ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος τῆς ποιητικῆς γενιᾶς. Ἄν ὁ Ἄναγνωστάκης ξεπερνᾷ τὸ Σαχτούρη, καὶ ὁ Σινόπουλος τὸν Ἄναγνωστάκη. Σχηματοποιώντας θὰ ἔλεγα ὅτι στὴ θέση μιᾶς ἀξιολογικῆς κλίμακας ἀριστοκρατικῆς, ἔχουν ἰδρυθεῖ οἱ νόμοι μιᾶς ἀρχόμενης ποιητικῆς δημοκρατίας.

3. Ἡ προηγούμενη πρόταση συνεπάγεται ἕναν τρίτο χαρακτήρα τῆς μεταπολεμικῆς ποίησης. Τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς κοινῆ ἀναφέρεται πιά λιγότερο στὰ πρόσωπα τῶν ποιητῶν, καὶ περισσότερο στὰ ποιήματά τους. Ξεχωρίζει ὄριμα ποιήματα, καὶ ὄχι ὄριμους ποιητὲς. Κάνει ἐπιλογὴ ποιημάτων, καὶ ὄχι ἐκλογὴ ποιητῶν.

4. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς μεταπολεμικοὺς ποιητὲς ἔχουν ἐμπλακεῖ στὰ πολιτικὰ πράγματα τοῦ τύπου πολὺ πιὸ δραστικὰ ἀπὸ τοὺς πρόδρομους τους. Ἄπόρροια αὐτῆς τῆς πολιτικῆς (συχνὰ καὶ κομματικῆς) σύμπραξίς τους εἶναι καὶ ἡ κατάργηση τοῦ αἰ-

σθητικοῦ διλήμματος τῆς προηγούμενης γενιᾶς : ἀστράτευτη ἢ στρατευμένη τέχνη. Γιατὶ οἱ σημαντικότεροι μεταπολεμικοὶ ποιητὲς, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, εἶναι πολιτικοὶ ποιητὲς καὶ ἡ πλειοψηφία τους κατοικεῖ τὸ χῶρο τῆς νεοελληνικῆς ἀριστερᾶς : παρακολουθεῖ ἀπὸ μέσα τὶς περιπέτειες καὶ τὶς ταλαντεύσεις της. Συχνὰ μάλιστα οἱ μεταπολεμικοὶ πολιτικοὶ ποιητὲς μας ὑποχρεώνονται νὰ συσχετίσουν τὴν προσωπικὴν τους ποιητικὴν εὐαισθησίαν μετ' τὴν ἰδεολογικὴν συνοχὴν καὶ τὴν κομματικὴν ὀρθοδοξίαν τοῦ χώρου πὺ πολιτικὰ ὑπερασπίζονται. Κι αὐτὸς ὁ συσχετισμὸς δὲν εἶναι διόλου ἀπλός : κάποτε γίνεται πραγματικὰ δραματικός, καὶ ὅπωςδήποτε συνεπάγεται προβλήματα καινούργια καὶ δύσκολα τόσο γιὰ τὴν ποίηση ὅσο καὶ γιὰ τὴν πολιτικὴν. Ἔτσι, πιστεύω, προέκυψε ὁ βαθύτερος χαρακτήρας τῆς μεταπολεμικῆς ποίησης : ἡ ἰδιάζουσα δηλαδὴ ποιητικὴ καὶ πολιτικὴ ἠθικὴ τῆς. Κι αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ποιητικὴν πολιτικὴν ἠθικὴν θὰ ἤθελα μετ' τοῦτο καὶ μετ' ἄλλα κείμενα νὰ προσεγγίσω : τὸ ὕφος τῆς : τὰ ἐκφραστικὰ τῆς μέσα : τὶς διαστάσεις τῆς : τὰ πολιτικὰ καὶ ποιητικὰ προβλήματα πὺ δημιουργεῖ : τὶς ποιητικὲς τῆς ἀναφορὰς.

Τοῦτο μάλιστα τὸ τελευταῖο θέμα (οἱ ποιητικὲς ἀναφορὰς τῆς μεταπολεμικῆς μας ποίησης) ἐξειδικεύεται σὲ ἐπὶ μέρους ἐρωτήματα μετ' γενικότερο ἐνδιαφέρον. Λόγου χάριν :

1. ¹ Αν αναπόφευκτο, συγγενές στοιχείο τῆς πολιτικῆς ποίησης εἶναι ὁ διδασκτισμός, ἀξίζει νὰ ἐρευνηθεῖ ποῦ ἀναφέρονται οἱ μεταπολεμικοὶ ποιητές μας, γιὰ νὰ ἀσκήσουν τὸ διδακτικὸ τους ρόλο. Ἐννοῶ σὲ ποιά παλαιότερα — δικά μας ἢ ξένα — ποιητικά ὑποδείγματα. Δὲν εἶναι πιστεύω τυχαῖο τὸ γεγονός ὅτι ἡ σαφέστερη ἀναφορὰ ποῦ γίνεται συνήθως στὸν τομέα αὐτὸν εἶναι ὁ Καβάφης — φυσικὰ ὁ διδασκτικὸς Καβάφης (βλ. ὄψιμο Ρίτσο, ὄψιμο Ἀλεξάνδρου κ.ἀ.). Ὡστόσο σὲ ἄλλους ποιητές, ἃς ποῦμε στὸν Ἀναγνωστάκη ἢ τὸν Σινόπουλο, ποῦ ἀνάγονται οἱ διδακτικὲς ἀναφορὲς τους, ὅπου ὑπάρχουν;

2. Ἀνάλογο ἐρώτημα τίθεται προκειμένου καὶ γιὰ ἓνα δεῦτερο στοιχείο τῆς πολιτικῆς ποίησης — αὐτὸ ποῦ θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσουμε ποιητικὴ ρητορεία. Ἀπὸ ποῦ τῆ δανείζονται καὶ πῶς τῆ μεταποιοῦν τὴν ποιητικὴ ρητορεία οἱ μεταπολεμικοὶ ποιητές μας; ἀπὸ τὸν Παλαμά; ἀπὸ τὸν Σικελιανό; ἀπὸ τὸ Βάρναλη;

3. Καὶ γιὰ νὰ κλείσω τὴν τριάδα: τρίτο συγγενές στοιχείο τῆς πολιτικῆς ποίησης εἶναι, νομίζω, ἡ κριτικὴ σάτιρα, ὑπόκωφη ἢ φωναχτή. Ποιά εἶναι στὸν τομέα αὐτὸν τὰ σημεῖα ἀναφορᾶς τῶν μεταπολεμικῶν ποιητῶν μας; ὁ σατιρικὸς Καρυωτάκης; ὁ σατιρικὸς Καβάφης; ὁ σατιρικὸς Βάρναλης;

Καὶ ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ τελειώσει ἡ εἰσαγωγὴ σὲ ἓνα θέμα δύσκολο, ἀλλὰ ἐπίκαιρο: γιὰ τὸν ἀρμόδιον λόγον χρειάζεται κάποτε περισσότερο καὶ ἀπὸ τὴν ἀρμόδια πράξη. Θὰ συνεχίσω.

«Τὸ Βῆμα» 15.11.1975

‘Ο πρόγονος και οί ἔφηβοι τῆς μεταπολεμικῆς ποίησης

Κίνησα στήν προηγούμενη ἐπιφυλλίδα τὸ θέμα τῆς μεταπολεμικῆς ποιητικῆς γενιᾶς ὑπογραμμίζοντας, κυρίως, δύο ἔντονα χαρακτηριστικά της: (α) τὴ σύμπραξη τῶν βασικῶν ἐκπροσώπων της στὰ πολιτικά δρώμενα τῆς ἐποχῆς πού τοὺς ἐνηλικιώνει (πόλεμος, κατοχή, ἀντίσταση, ἀπελευθέρωση, ἐμφύλιος) (β) τὴν ἐκκόλαψη μιᾶς νέας ποιητικῆς ἠθικῆς, πού προκύπτει ἀπὸ τὴ συμπλοκὴ ποιητικῆς πράξης καὶ πολιτικῆς δράσης. Ἡ λειτουργικὴ συμβολὴ ποίησης καὶ πολιτικῆς συνεπάγεται καινούργια προβλήματα τόσο γιὰ τὴν ποίηση ὅσο καὶ γιὰ τὴν πολιτικὴ — καὶ τὰ προβλήματα αὐτὰ θέλουν νὰ καταγράψουν οἱ συνεχόμενες ἐπιφυλλίδες μου. Στὸ μεταξὺ χρειάζεται ἀναψηλάφηση τῆς μεταπολεμικῆς ποίησης στὰ ἀφετηριακά της σκιρτήματα.

Σὲ μιὰ ὀμιλία του, τὸ Γενάρη τοῦ 1970, ὁ Ἀλέ-

κος Ἀργυρίου δοκίμασε νὰ συνοψίσει τὸ σχετικὸ ὕλικὸ καὶ τὰ ἐξαγόμενά του κάτω ἀπὸ τὸν ἐνδειχτικὸ τίτλο «Ἡ πρώτη ποιητικὴ μεταπολεμικὴ μας γενιά». Οἱ πληροφορίες του καὶ οἱ ἐκτιμήσεις του στηρίζουν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὶς δικές μου παρατηρήσεις καὶ προτάσεις :

1. Ἀφετηριακὸ ὄριο τῆς μεταπολεμικῆς ποίησης μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ τὸ 1939, ἡ ἐκρηξὴ δηλαδή τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Πρῶτος σταθμὸς της τὸ 1946, ὡς κρίσιμος μεταβατικὸς ἀναβαθμὸς ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσὴ καὶ τὰ Δεκεμβριανὰ πρὸς τὸν ἐμφύλιο, καὶ ὡς ὁρόσημο γιὰ τὴ συμπληρωμένη πιά δημόσια παρουσία τῆς πρώτης μεταπολεμικῆς ομάδας ποιητῶν.

2. Γύρω στὰ 1939 ἡ γενιά τοῦ ’30 ἔχει ὁλοκληρώσει τὸν πρῶτο κύκλο της με βάση τὸν γαλλικὸ μετασυμβολισμό, τὸν γαλλικὸ ὑπερρεαλισμὸ καὶ τὴν ἀγγλοσαξωνικὴ νεωτερικὴ ποιητικὴ (Ἔλιωτ, Πάουντ). Ἡ ἀνερχόμενη ἐξᾶλλου μεταπολεμικὴ γενιά, παρὰ τὴν ἐφηβικὴ τῆς ἡλικία, ἀποτελεῖ τὸ πιὸ ἐγρήγορο, καταφατικὸ καὶ κριτικὸ μαζί, ἀναγνωστικὸ κοινὸ αὐτῆς τῆς ποιητικῆς παραγωγῆς, μπροστὰ στὴν ὁποία στέκεται ἀκόμη ἀμήχανη καὶ συντηρητικὴ ἢ μεσοπολεμικὴ κριτικὴ.

3. Μήτε στὰ ἀφετηριακά της σκιρτήματα μήτε στὶς ὠριμές της στιγμὲς ἀξιώθηκε ἡ μεταπολεμικὴ

ποίηση μιὰ σύμμετρη πρὸς τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλη τῆς κριτικῆ ἀποτίμησης, πού θὰ ὀφείλε, ἀποδειχτικά καὶ ὄχι ἀφοριστικά, νὰ ἀπαντήσῃ στὸ ἀκόλουθο κρίσιμο ἐρώτημα: πρόκειται γιὰ ποιητὲς τοῦ μεταπολέμου ἐπιγόνους τῆς γενιᾶς τοῦ '30, πού τείνει μάλιστα νὰ τοὺς ἀπορροφήσῃ ὅψιμα ὁ πληθωρικός πρόγονός τους Γιάννης Ρίτσος; ἢ μήπως ἡ φυσιογνωμία τους παρουσιάζει τόσο ἔκτυπα γενεαλογικά χαρακτηριστικά, ὥστε νὰ συγκροτοῦν ἤδη ἀπὸ τὸ ξεκίνημά τους μιὰ νέα ροπὴ στὴν ἱστορία τῆς ποίησής μας;

Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ θὰ μείνῃ μετέωρο, ὥσπου οἱ προεργασίες συμπληρωθοῦν καὶ ἐπιτρέψουν τὴν ὀριστική του ἀπάντηση — οἱ ἀποσπασματικές δοκιμὲς τῶν Ἀργυρίου, Δάλλα, Θεσίτη, Νόρας Ἀναγνωστάκη καὶ ἄλλων νεωτέρων συνθέτουν μόλις τὴν ἀρχὴ αὐτῆς τῆς προεργασίας. Πρὸς τὸ παρὸν λοιπὸν ἐπιβάλλεται ἡ καλοπροαίρετη ἔστω ἀπορία καὶ ἡ κατάθεση τῶν πληροφοριῶν.

Ἡ ὁμιλία τοῦ Ἀργυρίου πού προανέφερα καταλογίζει εἴκοσι περίπου ὀνόματα πού ἐμφανίζονται ἀπὸ τὸ 1939 ὡς τὸ 1946, συνθέτοντας τὸ πρῶμο πλαίσιο τῆς μεταπολεμικῆς ποίησης. Ἀπὸ αὐτά, τὰ δεκαπέντε λίγο πολὺ ἐπιβιώνουν, καὶ ἀνάμεσά τους ἀναγνωρίζει κανεὶς εὐκόλα τοὺς ἀνθεκτικούς καὶ κάρπιμους πυρῆνες. Κατὰ σειρά ἐμφανίσεως οἱ δεκαπέντε ποιητὲς εἶναι οἱ: Ἀνδρέας Καμπᾶς, Νάνος

Βαλαωρίτης καὶ Γ. Δάλλας (1939), Μανόλης Ἀναγνωστάκης καὶ Ἄρης Ἀλεξάνδρου (1946), Τάκης Σινόπουλος (1943), Ἑλένη Βακαλό, Μίλτος Σαχτούρης, Δημήτρης Παπαδίτσας, Ἐκτωρ Κακναβάτος καὶ Α. Νικολαΐδης (1944), Θ. Φραγκόπουλος, Γιώργος Γαβαλάς, Μιχάλης Κατσαρός καὶ Τάσος Λειβαδίτης (1946).

Οἱ ὀκτὼ ἀπὸ τοὺς δεκαπέντε αὐτοὺς ποιητὲς ἀμέσως ἢ πολὺ νωρὶς παρουσιάζονται ὡς ἀγωγὸι δραστηκῆς πολιτικῆς ποίησης. Οἱ ἄλλοι πέντε ἐπιχειροῦν ἓναν ποιητικὸν τρόπον πού σχολιάζει τὴν συγκεκριμένη πολιτικὴ ἐμπλοκὴ μὲ τὰ μέτρα μιᾶς ντόπιας ὑπαρξιακῆς ἀγωνίας, δημιουργώντας ἔτσι τὸ ἰδιότυπο κλίμα ἑνὸς ἐγγώριου πολιτικοῦ ὑπαρξισμού.

Χαρακτηριστικὸ τῆς ποιητικῆς αὐτῆς ομάδας εἶναι ἡ πρῶμη ἡλικία κατὰ τὴν ὁποία οἱ ποιητὲς τῆς πρωτοδημοσιεύονται: μέσος ὄρος τὰ εἴκοσι χρόνια, ἐλάχιστος τὰ δεκαοχτώ· μέγιστος τὰ εἴκοσι ἕξ. Πρόκειται, λοιπὸν, γιὰ ποιητικὴ γενιὰ πού βιάζεται νὰ ἐκφραστεῖ — τὴν πιέζουν τὰ γεγονότα καὶ οἱ ἐμπειρίες τῆς.

Τεχνοτροπικὰ κυριαρχοῦν σ' ὀλόκληρη τὴν ομάδα ὁ ἐλεύθερος στίχος καὶ τὸ ἐλεύθερο στροφικὸ σύστημα. Ὅπου ἐπιβιώνουν τὸ παραδοσιακὸ στροφικὸ σύστημα καὶ ἡ ὁμοιοκαταληξία (πρῶτες ἐμ-

φανίσεις 'Αναγνωστάκη, Δάλλα, Νικολαΐδη) πρόκειται για σαφή σατιρική κατάχρησή τους.

'Εντυπωσιακή εξέλλου είναι ή παραίτηση τῆς ποιητικῆς αὐτῆς ομάδας ἀπὸ τοὺς συνειρμούς τοῦ καθαροῦ ὑπερρεαλισμοῦ καὶ τῆς φορμαλιστικῆς ἀκροβασίας. Ἡ σοβαρότητα τῆς ἐμπειρικῆς ὕλης ὑπαγορεύει, προφανῶς, ἓνα εἶδος σταθερότερης ποιητικῆς φόρμας, πὺ ἐκφράζεται κατὰ βάση μετὸ ποιητικὸ λεξιλόγιο τοῦ Σεφέρη, ἐμβολιασμένο ἔντονα μετὸ καρυωτακικὲς καὶ καβαφικὲς μνῆμες καὶ νέους προσωπικοὺς τόνους: ἐμπράγματα κυριολεξία, ποιητικὴ πεζολογία, παρανοϊκὴ ἐνάργεια.

Λίγο πολὺ σ' ὅλες αὐτὲς τῆς περιπτώσεις ἔχουμε νὰ κάνουμε μετὸ πρωτόλειες δοκιμές, πὺ ἂν δὲν τοὺς λείπει ἡ χαλαρότητα καὶ ἡ παρατακτικὴ συχνὰ ἄρθρωση, ἀποφεύγουν ὡστόσο συνειδητὰ τὴ λυρικὴ αἰσθηματολογία καὶ πρὸ πάντων: ἀλλάζουν θὰ ἔλεγα, τὴν ἐστιακὴ ἀπόσταση τοῦ ποιητῆ ἀπέναντι στὸ ἐμπειρικὸ ὕλικὸ πὺ πάει νὰ γίνετὸ ποίημα. Δὲν πρόκειται πιά γιὰ τὴν ἀπόσταση τῆς ἐποπτείας πὺ κυριάρχησε στὴ μεσοπολεμικὴ ποίηση, ἀλλὰ καὶ στὴν ποιητικὴ ἀκόμη γενιὰ τοῦ '30 τώρα ἡ ἐποπτικὴ αὐτὴ ἀπόσταση ἔχει καταργηθεῖ καὶ τὴ θέση τῆς παίρνει ἡ ὀδυνηρὴ μέθεξι τοῦ ποιητῆ σ' ἓνα συγκεκριμένο γεγονός. Ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ αὐτὴ προκύπτει ὁ ἔντονος χαρακτήρας

ὅχι
ἀπόστασι
ἐποπτείας

μέθεξι

οἰκειότητος, πὺ ἐκλύουν τὰ ποιητικὰ αὐτὰ πρωτόλεια.

Σὲ καμιά σχεδὸν περίπτωσι ἀπὸ τῆς πρώιμης αὐτῆς δοκιμῆς δὲν πιστοποιεῖται ἐξηρημένος ἀγωνιστικὸς ἢ ἡρωικὸς τόνος. Ἀντίθετα ὅλες, ἢ σχεδὸν, τῆς χαρακτηρίζει λανθάνουσα ἢ φανερὴ δυναμικὴ ἀπαισιοδοξία, συντονισμένη ἄλλοτε μετὸ σατιρικὴ ὀργή, ἄλλοτε μετὸ πολιτικὴ περίσκεψη καὶ σπανιότερα μετὸ ὑπόκωφο ἄγχος.

Αὐτὰ ὡς γενικὴ προδιαγραφὴ πὺ ἀφορᾷ τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν πρώτων ἐνόχων τῆς μεταπολεμικῆς μας ποίησης. Τὰ ρέστα χρειάζονται προσεκτικότερη καὶ ἐξειδικευμένη μέτρησι, πὺ θὰ περάσει ἐλπίζω στὴ στήλη αὐτὴ μέσα ἀπὸ τῆς συμπληγάδες τοῦ χρόνου πὺ φεύγει καὶ τῆς χρονιᾶς πὺ ἔρχεται. Στὸ μεταξύ παίζει καθένας ὅ,τι ἔχει: τὸν πόνο του καὶ τὴ χαρὰ του στὸ τραπέζι τῆς «δημοκρατικῆς» μας ἀνεσις.

«Τὸ Βῆμα» 13.12.1975

Πρώιμη αναγνώριση και πρώτη τριάδα

Ἐπιστρέφω στὸ σταματημένο ἀπὸ τὸν περασμένο Δεκέμβρη θέμα τῆς μεταπολεμικῆς πολιτικῆς ποίησης. Θυμίζω τοὺς δυὸ στόχους τῆς δοκιμαστικῆς αὐτῆς βολῆς πρὸς μιὰ ποιητικὴ περιοχή ποὺ παραμένει φιλολογικὰ ἀνοχύρωτη (α) Ἐνδιαφέρει ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἠθικῆς της, ποὺ εἶναι, νομίζω, ταυτόχρονα πολιτικὴ καὶ ποιητικὴ, ἀφοῦ μετέχει ἀποφασισμένα καὶ στοὺς δυὸ αὐτοὺς χώρους ἢ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπιμειξία τους (β) Ἐκκρεμεῖ ἢ ἀπόφαση ἀν τὸ εἶδος αὐτῆς τῆς ἠθικῆς κατὰξιώνει τὴν πρώτη μεταπολεμικὴ γενιά (ἄς ποῦμε: τὴν ποιητικὴν γενιά τῆς κατοχῆς καὶ τῆς ἀντίστασης) ὡς νέο σταθμὸ στὴν ἱστορία τῆς ποίησής μας, ἢ τὴν περιορίζει στὸ ρόλο ἐπιγόνου τῆς γενιάς τοῦ '30 — προπάντων τῆς ἐξογκωμένης ἐκβολῆς της ποὺ τὴν γεμίζει ὁ χεῖμαρρος τοῦ Ρίτσου.

Γιὰ τὴν περιγραφή τῆς βάσης (ἐπιφυλλίδα

15.11.75) στηρίχτηκα, καλὰ κακά, στὸ ἐνστικτό μου. Στὴ χάραξη ἑνὸς πρώτου ἱστορικοῦ πλαισίου τῆς γενιάς ποὺ μὲ ἀπασχολεῖ (ἐπιφυλλίδα 13.12.1975) βοηθήθηκα ἀπὸ τὸν Ἀλέκο Ἀργυρίου. Τώρα, σκοπεύοντας ἀπὸ κοντύτερα τὴν μεταπολεμικὴ αὐτὴ ποιητικὴ ἠθικὴ, νιώθω τὸν πειρασμὸ νὰ ἀρχίσω μὲ τὶς ρήσεις τοῦ Γιάννη Δάλλα («Ἡ περιπέτεια τοῦ μοντέρνου ποιητικοῦ λόγου», περιοδικὸ «Κριτικὴ» 1961, τεῦχος 17 - 18, σ. 165 - 173) καὶ μὲ τὰ ρήματα τοῦ Κωστῆ Μοσχῶφ («Ἡ ποίηση τῆς ἤττας καὶ ἡ προοπτικὴ μιᾶς παλιννόστησης», «ΡΙζοσπάστης» 7.8.1975 καὶ 9.8.1975), πέφτοντας πάνω σὲ δυὸ ὄρια (τὸ ἕνα ἀφοριστικὰ θετικὸ, τὸ ἄλλο προκλητικὰ ἀρνητικὸ), ποὺ θὰ οἰκονομοῦσαν εὐκόλα κι ἕναν δικό μου δρόμο πιδ συναρπαστικό. Ὅμως οἱ πειρασμοὶ καλὸ εἶναι νὰ ὠριμάζουν πρῶτα μέσα μας, προτοῦ τοὺς ἐπιδείξουμε. Γι' αὐτὸ καὶ προτιμῶ μιὰ πιδ ἀνώδυνη ἀρχή: ἀνεκδοτολογικὴ, ἴσως, ἀλλὰ θερμὴ καὶ συγκινητικὴ, ποὺ τὴν κίνησε μάλιστα ἕνας πανέξυπνος γέροντας τῶν γραμμάτων μας, δέκα χρόνια προτοῦ κλείσει τὰ μάτια του.

Πρόκειται γιὰ ἕνα γράμμα τοῦ Ξενόπουλου, γραμμένο στίς 24 Αὐγούστου 1941, στὸ σπίτι του τῆς ὁδοῦ Εὐριπίδου 42. Ὁ ἀποδέκτης του φαίνεται ἀμέσως:

«Αγαπητέ μου κ. Αναγνωστάκη, πολύ εύχαρίστως έδιδάβασα τὸ τετράδιο μὲ τὰ τέσσερα ποιήματα πού μου έστείλατε. Μοῦ ἄρεσαν.

Ὡρισμένως εἶστε ποιητής. Ἔχετε εὐγλωττία, ρητορική και συγχρόνως λυρισμό. Ποτέ σχεδόν ἡ ποιητική φράση δὲν σᾶς λείπει. Κι ἡ γλώσσα σας πολὺ καλή, ἂν και παρουσιάζει μερικές ἀνωμαλίες. Ἐνα σᾶς λείπει ἀκόμη: ἡ σ υ μ μ ε τ ρ ί α. Τὰ ποιήματά σας δὲν ἔχουν αὐστηρὸ σχέδιο, σουλούπι. Μποροῦσε νὰ ἦταν συντομότερα ἢ ἐκτενέστερα, νὰ ἀρχίζουν ἢ νὰ τελειώνουν ἀλλιώςτικα (ἀπὸ τὴ μέση, π.χ. ἢ στὴ μέση), νὰ λένε κι ἄλλα ἢ νὰ ἀποσιωποῦν μερικά. Δὲν ἀποτελοῦν ὀ ρ γ α ν ι κ ὸ σ ὕ ν ο λ ο. Ὅταν ἀπὸ ἓνα ὄργανισμό κόψεις κάτι τι, ὁ ὄργανισμός αὐτός ἀρρωσταίνει ἢ πεθαίνει. Ἀπὸ τὰ ποιήματά σας μπορεῖ κανεὶς νὰ παραλείψει πολλοὺς στίχους και νὰ μὴν παθαίνουν τίποτε. Πιστεύω πὼς καταλάβατε τί θέλω νὰ πῶ, και πὼς στὸ ἐξῆς θὰ προσπαθεῖτε νὰ σουλουπώνετε κάθε σας ποίημα, ὥστε, μικρὸ ἢ μεγάλο νὰ ἔχει ἀρχή, μέση και τέλος, νὰ εἶναι σύνολο ὄργανικό.

Μὴν πάψετε νὰ καταγίνεσθε. Ἔχω τὴν ἰδέα πὼς μὲ τὸν καιρό, μὲ τὴν πείρα, μὲ τὴ γύμναση, θὰ γράψετε ὠραιότατα πράγματα. Ἀπ' αὐτὰ πού μου στείλατε, πολλὰ κομμάτια μου ἄρεσαν ξεχωριστά, και τὰ περισσότερα ἀπὸ τὴ "Θεσσαλονί-

κη". Σᾶς σφίγγω ἐγκάρδια τὸ χέρι. Δικός σας».

Θὰ εἶχε κανεὶς πολλὰ νὰ πεῖ γι' αὐτὸ τὸ γράμμα πού ὁ ἔμπειρος, ὄριμος πιά, τεχνίτης, στέλνει στὸν ἄγουρο τῶν δεκαέξη χρόνων: τὴν εὐγένεια τῆς γραφῆς του, τὴ διακριτικὴ του κυριολεξία, τὴν πρόβλεψή του, τὴ σοφία και τὴν ἀγάπη του. Ἄν μάλιστα τὸ σύγκρινε κάποιος μὲ τὰ ἀμήχανα σχόλια πού γράφονται ἀργότερα, ὅταν ὁ Ἀναγνωστάκης κυκλοφορεῖ τὴν πρώτη του συλλογή («Ἐποχές» 1945), θὰ ἐκτιμοῦσε ἀκόμη περισσότερο τὸ ἀνοιχτὸ μάτι τοῦ Ξενόπουλου και τὴν ἐγρήγορη ἀκοή, πού τοῦ ἐπιτρέπει τόσο πρῶιμα νὰ μετρήσει μιὰ νέα ποιητικὴ φωνὴ και νὰ ὑποδείξει τὴν εὐαισθησία τῆς ἀστάθειάς της. Ἐκεῖνο ὅμως πού ἔκανε ἐμένα νὰ δημοσιεύσω, πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη τοῦ Ἀναγνωστάκη, αὐτὸ τὸ γράμμα τοῦ Ξενόπουλου, εἶναι κάποια σημεία του, πού ξεπερνώντας τὴν ἐπώνυμη περίπτωση, χαρακτηρίζουν γενικότερα ἴσως, τὴν μεταπολεμικὴ ποιητικὴ γενιά:

1. Ἡ κρίση τοῦ Ξενόπουλου γιὰ τὴν εὐγλωττία, τὴ ρητορική και τὸν ταυτόχρονο λυρισμὸ τοῦ ἐφήβου προλέγει, θὰ ἔλεγα, τὸ ὕφος τῆς γενιᾶς, πού ἡ πολιτικὴ διδαχὴ τῆς χρειάζεται τὴν εὐγλωττία και τὴ ρητορική, πλάι στὸν ἀντισταθμιστικὸ λυρισμὸ.

2. Τὸ αἶτημα ἐξᾶλλου τοῦ Ξενόπουλου γιὰ ποι-

ητική συμμετρία και ο έλεγχός του για τὸ ἀνοχύρωτο ποίημα, πὸ δὲν ξέρει νὰ ὑπερασπιστεῖ τὰ ὄριά του, εἶναι συστάσεις — ἂν τις ἀκούω σωστά — ἐναντίον τῆς ποιητικῆς παράταξης, πὸν πολὺ λίγοι τῆς μεσοπολεμικῆς γενιᾶς ἔφτασαν νὰ τὴν ξεπεράσουν, κατορθώνοντας ὀργανικές, γύρω ἀπὸ ἓνα κέντρο ποιητικό, συνθέσεις, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν καθιερωμένη πιά ἀπόρριψη τῆς θεματικῆς ἀνάπτυξης.

3. Ἡ κατάφαση, τέλος, τοῦ Ξενόπουλου γιὰ τὸν ἄγουρο τῆς Θεσσαλονίκης μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πρῶτη ἐπίσημη ἀνάγνωση καὶ ἀναγνώριση τῆς νέας ποιητικῆς γενιᾶς, σχεδὸν στὸ χρονικὸ σημεῖο τῆς γεννας της (1941). Κι ἡ σύμπτωση νὰ ἐφαρμόζεται ἡ ἀναγνώριση αὐτῆ στὴν ἐπώνυμη περίπτωση τοῦ Ἀναγνωστάκη, μὲ ξαλαφρώνει ἐμένα ἀπὸ τὸ βᾶρος τῆς Θεσσαλονίκης, ἀφοῦ τὸ εἶχα ἀποφασισμένο νὰ ἀρχίσω τὸν κατάλογό μου μὲ μιὰ τριάδα ποιητῶν, μέσα στὴν ὁποία περιέχεται καὶ ὁ Ἀναγνωστάκης.

Οἱ ἄλλοι δύο ἐταῖροι τῆς τριάδας εἶναι ὁ Ἄρης Ἀλεξάνδρου καὶ ὁ Τίτος Πατρίκιος. Ὑπάρχουν, νομίζω, κάποιοι λόγοι πὸν νομιμοποιοῦν αὐτὴ τὴ σύζευξη. Θὰ σταματήσω σήμερα σὲ ἐξωτερικὲς ἐνδείξεις.

Ὁ Ἀλεξάνδρου (ψευδώνυμο τοῦ Βασιλειάδη) γεννήθηκε στὸ Λένινγκραντ τὸ 1922. Ὁ Ἀναγνω-

στάκης στὴ Θεσσαλονίκη τὸ 1925. Ὁ Πατρίκιος στὴν Ἀθήνα τὸ 1928.

Οἱ δύο πρῶτοι πέφτουν μέσα στὴ ληξιαρχικὴ πενταετία (1920 - 1925) πὸν ἔδωσε τοὺς σημαντικότερους τῆς πρῶτης μεταπολεμικῆς γενιᾶς, καὶ ὄχι μόνον ποιητὲς (ἡ στατιστικὴ διαπίστωση ἀνήκει στὸν Ἀναγνωστάκη). Ὁ Πατρίκιος ἐκπροσωπεῖ τὶς λίγες ἐξαιρέσεις τῶν νεωτέρων, πὸν παρακολούθησαν ἔμπρακτα τὴν κατοχὴ καὶ τὴν ἀντίσταση, σὲ ἡλικία πὸν δὲ θὰ τὸ πίστευε κανεῖς.

Ἡ καταγωγή ἐξάλλου τοῦ καθενὸς ἀπὸ τοὺς τρεῖς μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συνθέσουμε τὸν περιφερειακὸ Ἑλληνισμό μὲ τὸν μητροπολιτικὸ (τῆς ἐπαρχίας καὶ τῆς πρωτεύουσας).

Κι οἱ τρεῖς ἐξάλλου γνώρισαν τὸ εὐρωπαϊκὸ περιβάλλον: ὁ Ἀλεξάνδρου ζεῖ ἀκόμη στὸ Παρίσι· ὁ Πατρίκιος, πὸν σπούδασε Νομικὰ στὴν Ἀθήνα, πέρασε τὰ χρόνια τῆς δικτατορικῆς ἐπταετίας στὴ Γαλλία καὶ τὴν Ἰταλία· ὁ Ἀναγνωστάκης συμπλήρωσε τὶς σπουδές του ὡς γιατρὸς στὴ Βιέννη.

Καὶ τῶν τριῶν ἡ σύμπραξη στὰ πολιτικὰ δρώμενα τοῦ τόπου σφραγίστηκε μὲ καταδίκες, φυλακὴ ἢ ἐξορία. Ὁ Ἀλεξάνδρου εἶναι ἐξόριστος ἀπὸ τὸ 1948 ὡς τὸ 1951 καὶ, δικασμένος γιὰ ἀνυποταξία, μένει στὴ φυλακὴ ἀπὸ τὸ 1953 ὡς τὸ

1957. Τὸ στρατοδικεῖο τῆς Θεσσαλονίκης καταδικάζει τὸν Ἀναγνωστάκη σὲ θάνατο (ψῆφοι τρεῖς ἔναντι δύο) τὸ 1949. Μένει στὴ φυλακὴ ὡς τὸ 1951. Ὁ Πατρίκιος γνωρίζει τὴν ἐξορία δύο φορές: 1951-1952 στὴ Μακρόνησο, καὶ 1952-1953 στὸν Ἄη-Στράτη.

Κι ἐδῶ τελειώνουν οἱ περιφερειακὲς συμπτώσεις. Θὰ συνεχίσω τὴν ἄλλη φορὰ προχωρώντας πρὸς τὸ κέντρο.

«Τὸ Βῆμα» 7.2.1976

Ὁ πιὸ ψηλὸς τῆς παρέας

Τὸν ἄλλο μῆνα — ἦταν ποὺ λέμε ὁ τελευταῖος τοῦ χειμῶνα καὶ μπῆκε, ἡμερολογιακά, ἡ ἀνοιξη, κάπως γλιστρώντας, σὰ φίδι ἢ σὰ γράμμα κάτω ἀπὸ τὴν πόρτα, σὲ ὥρες ποὺ τὰ βαρίδιά τους κόντευαν νὰ μᾶς πνίξουν στὴ σοβαροφάνεια. Ἐψαχνα, λοιπόν, τὴν ἄλλη φορὰ κανόνες καὶ μοιρογνωμόνια γιὰ τὴν ἐγγραφή τοῦ πρώτου τριγώνου τῆς μεταπολεμικῆς μας ποίησης. Στοιχεῖα τοῦ βίου, ποὺ συγγενεύουν καὶ τὸ ἔργο τους: τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ Ἀναγνωστάκη καὶ τοῦ Πατρίκιου. Ξαναπιάνω σήμερα τὴ γραμμὴ ὅπου τὴν εἶχα ἀφήσει, καὶ ὅσοι ἔχουν κέφι, ἄς ἀποκαταστήσουν μόνοι τους τὴ συνέχεια, ψάχνοντας τὰ χαρτιά τους.

Ὅποιοι ἐξάλλου δυσφορεῖ γιὰ τὴν οικονομική, ὑποθέτω, παράθεση τέτοιων στοιχείων, θὰ παρηγορηθεῖ, ἴσως, μὲ τὴ βεβαίωση ὅτι εἶναι δυσεύρετα σ' ἄλλες πηγές καὶ κατὰ κανόνα λειψά.